

ni danega« proti »vzeti nekaj, kar je dano«; nadalje: »vzeti nekaj, kar je dano, to je, primaknjeno« proti »vzeti nekaj ali nekoga, kar pride oziroma se primakne«; nadalje: »vzeti, kar je eno« proti »vzeti, kar je eno od večih«, nadalje: »vzeti v roko« proti »vzeti v usta«, nadalje: »vzeti v roko« proti »vzeti v glavo«, nadalje: »vzeti na mestu« proti »vzeti nekam proč«; končno: »človek vzame kaj« proti »nekaj vzame človeka«. Druga skupina: glagol plus akuzativni in dativni objekt, je razpadla v opoziciji: »vzeti komu nekaj, kar ne da« proti »vzeti komu nekaj, kar da«; tretja skupina: glagol plus objekt oziroma objekta plus predložne zveze, predvsem v opoziciji: »vzeti nekaj od kod« proti »vzeti nekaj kam«, in podobno še pri sledečih skupinah. V mejah naštetih opozicij se vrstijo posamezni sinonimi, ki predstavljajo v določenih kontekstih prave pomenske ekvivalente obravnavanega glagola.

Naj končam. Upam, da bosta to predavanje o obravnavanem poskusu in objava poskusa samega omogočila njegovo vsestransko oceno, kar bi bilo želeli tako s stališča leksikološke teorije na splošno kakor tudi s stališča našega praktičnega leksikografskega dela.

Bibliografija: J. Casares, Vvedenije v sovremennuju leksikografiju, Moskva 1958 (prevod iz španščine). S. Ullmann, Précis de sémantique française, Berne 1952. H. Kronasser, Handbuch der Semasiologie, Heidelberg 1952. W. Doroszewski, Z zagadnień leksykografii polskiej, Warszawa 1954. J. Vendryès, Le langage, Paris 1921. R. Jakobson in M. Halle, Fundamentals of language, 'S-Gravenhage 1956.

Dr. France Bernik

POLOŽAJ SLOVENSKE LIRIKE V OBDOBJU REALIZMA

(Referat na III. jugoslovanskem slavističnem kongresu)

Če se ozremo na slovensko književno dejavnost po l. 1848 in jo skušamo pregledati po zvrsteh, takoj opazimo razliko, ki jo kažejo naši tedanji ustvarjanci in kritiki, kadar se načelno opredeljujejo do posameznih oblik literarne umetnosti. Ta razlika je zlasti vidna v njihovem odnosu do lirike in epike, oziroma proze. Brez posebnega truda lahko ugotovimo, da se je v pomarčni dobi uveljavil na Slovenskem do lirike strožji kriterij kot do drugih vrst. Še več! Vtis imamo, da je postala lirika v drugi polovici preteklega stoletja v nekem smislu zapostavljena, pomaknjena v ozadje, skoraj degradirana. — Postavlja se vprašanje: V kakšnih oblikah se razodeva nerazpoloženje do lirike in kje so vzroki takega nerazpoloženja, vzroki nenaklonjenosti, včasih celo odpora do te literarne zvrsti v tem času?

Prvi, ki se je načelno izrekel zoper prevladujoči, v tradiciji utemeljeni položaj lirike v pomarčni dobi, je bil Fran Levstik. Ko je v »Popotovanju iz Litije do Čateža« razmišljal o njej, se je skliceval na posebnost slovenskega literarnega razvoja. Naglasil je, da se je »med nami« doslej samo lirika »nekoliko povzdignila« (mislil je Prešerna), medtem ko je na ostalih področjih besedne umetnosti, zlasti v epiki, ostala »trda ledina«. Ta nesorazmernost v razvoju je Levstika izzvala k temu, da je postavil v ospredje svojega literarnega programa zahtevo po umetniški prozi. In če je v Popotovanju tako dosledno in s tako pro-

gramatično načelnostjo vztrajal pri prozi, je to delal med drugim zato, da bi pomagal naravnim tendencam do razmaha in dosegel, da bi se slovenska književnost pričela izražati v vseh zvrsteh, da bi se izoblikovala v popoln, celovit organizem.

Levstikovo težnjo, da posežejo Slovenci še po drugih literarnih zvrsteh, ne samo po liriki, so sprejeli njegovi sodobniki in učenci. Ferdo Kočever je n. pr. l. 1867, ko je pisal v Slovenskem Glasniku o literarni problematiki, ugotovil, da sta področji proze in epskega pesništva pri nas še skoraj nenačeti, hkrati pa je ironiziral kvantitativno nenavadno obsežno, vendar umetniško nepomembno proizvodnjo lirskih verzov. Nekoliko zatem je Fran Levec, urednik Ljubljanskega Zvona, začel podpirati prizadevanja epskih pesnikov iz istega razloga. Razen mlademu, zgodaj umrlemu Pagliaruzziju — Krilanu je postal mentor predvsem Anotonu Aškercu. Tega ni le deklarativno spodbujal k epskemu ustvarjanju, ampak mu je pomagal s čisto konkretnimi napotki. Svetoval mu je motiviko pesmi, pošiljal zbirke tujih balad in romanc na vpogled, opozarjal ga je na nove vrste epskega pesništva itd., čeprav je res, da vseh Aškerčevih pripovednih pesmi tudi on ni sprejel nekritično, brez pripomb in korektur.

Levstik (sam liriki), Kočever, Jurčič in Levec niso bili osamljeni v navdušenju za epiko. Celotno vzdušje tedanjega literarnega dogajanja je bilo tako. Iz Levčeve korespondence je n. pr. razvidno, da so se v Ljubljani v osemdesetih letih vsesplošno zanimali za pripovedne pesniške talente in da so jih vrednotili drugače, bolj naklonjeno kot lirske. Levec izraža v nekem svojem pismu Aškercu globoko ugodje nad tem, da je Slovincem pomagal vzgojiti pripovednega pesnika. Takole piše: »Ponosen sem na to, da se mi je v ‚Ljubljanskem Zvonu‘ posrečilo najti, v Vas najti pesnika, po kakršnem sva mnogo let hrepčevala z Jurčičem — pripovednega pesnika slovenskega, kakršnega doslej še ni poznal naš narod in kakršnega smejo Slovenci pokazati svetu.« Aškerc je dejansko posegel na tisto področje v slovenski literaturi, na katero je prvi opozoril Levstik, na področje, ki je sicer vsebinsko, ne pa estetsko kvalitetno dopolnjevalo umetniško visoko liriko Franceta Prešerna.

In ne samo, da je Prešeren postavil s svojimi Poezijami pred naslednike nedosegljive umetniške norme, tudi tedanje presnikovanje samo je zbuvalo nenaklonjenost. V mehkobnem, neiskrenem in pretirano čustvenem pesništvu druge polovice preteklega stoletja so sodobniki pričeli odkrivati elemente, ki so jih v času trdih narodno obrambnih bojov pojmovali kot slabosti. »Slovinci še ne umejo epike«, toži v nekem svojem pismu l. 1885 Anton Aškerc in dodaja kasneje, da njegovi rojaki niso niti vajeni brati epskih pesmi. Po njegovem so Slovenci »še čisto lirski« — karakteristika torej, ki je zvenela v času, ko je bila napisana, bolj negativno kot pozitivno ter je zajemala prej hiše kot vrline slovenskega človeka. Najostreje pa je napadel nacionalno šibko, neučinkovito lirsko pesništvo Ferdo Kočever. »Zdrav duh in močan živec ne prenašata zlahka sentimentalnosti, ki le iz slabosti izvira... Kar je preveč sladko, postane osladno; kar je preveč nežno, je slabotno.« Kritične pripombe na račun lirike zaključil Kočever z besedami: »Tedaj vstran s sentimentalnostjo! Slovenski narod je zdrav, čvrst, životen narod, kteremu ne pristuje sentimentalnost« (Slovenski Glasnik 1867, 220).

Iz povedanega sledi zaključek, da je imelo nerazpoloženje do osebne lirike neposredno po l. 1848 — nerazpoloženje, ki se je z leti stopnjevalo, ki pa ni spravilo lirike s sveta — poleg svojih literarno razvojnih še narodnopolitične, družbene vzroke. Razen teh specifično slovenskih pa ne smemo prezreti tudi

drugih činiteljev dobe, ki so prav tako spodkopavali liriki doslej utrjeni, v tradiciji zasidrani položaj.

V Popotovanju iz Litije do Čateža je Levstik, potem ko je poudaril visoko umetniško ceno dotedanje slovenske poezije, načelno označil liriko. Zapisal je: »A lirika se večidel peča samo z enim občutkom človeškega srca: z ljubeznijo, le redko se prime kake druge snovi. Pa naj bo njeno sadje s tem lepše, vendar je vse v koséh, celega velikega dela nam ne podaja.« Če je Levstik v tej definiciji lirike, ki se nedvomno nanaša tudi na Prešerna, nekoliko zožil njeno motiviko, jo omejil zlasti na področje ljubezenskega čustvovanja, je to storil verjetno zategadelj, da bi še bolj podčrtal subjektivni značaj lirske umetnosti. Ravno v tem, y omejitvi na čisto osebna, zlasti erotična doživetja, in v nezmožnosti, da bi pritegnila v okvir svojega izpovednega radija še druge, širše snovi iz objektivne resničnosti, je naš kritik videl poglavitno značilnost lirike. Če zdaj upoštevamo tiste snovi, ki so se Levstiku zdele najprimernejše za literarno obdelavo, t. j. razen turških bojev predvsem motiv vojaških ubežnikov, rokovnjačev in desetega brata, življenje »kakega veljavnega domačina« in druge take izrazito epske snovi, potem razumemo, zakaj je moral kritik pridobivati mlade literarne talente za pripovedništvo, ne za osebno intimno liriko. Lirika namreč ni mogla spričo omejenih izraznih zmogljivosti, spričo posebne, njej lastne notranje strukture sprejeti predlagano motiviko za svojo in jo v celoti oblikovati. Ni mogla upodobiti celovitejših kompleksov nacionalne stvarnosti, kar je od slovenskega leposlovca terjal Levstikov literarni program.

Kot vidimo, ima Levstikovo razmerje do poezije tudi načelno osnovo. S tega stališča pa so se do lirskega pesništva opredeljevali v tem času še drugi naši literarni in javni delavci.

Jurčiča odvrča n. pr. od sodobnega lirskega pesništva zlasti »vedno opevanje pomladi in rožic«. Ferdo Kočevar se pritožuje nad »hipersentimentalnostjo«, nad boleznijo, za katero boleha — po njegovih besedah — večina naših tedanjih stihotvorcev. Tudi Levcu se zdi sodobna lirska poezija sentimentalna in svetobolna. Urednik Ljubljanskega Zvona je sploh mnenja, da pri Slovencih »preveč prevladuje čisto subjektivna lirika«. Po vsem tem laže razumemo njegovo navdušenje nad Aškercem kakor tudi njegovo izjavo l. 1882, da je s tem pesnikom »slovenska lirika postavljena ... na dobro, trdno osnovo«. Brez pomena tudi ni dejstvo, da je Levec povezoval pozitivno ocenjevanje Aškerčevih pripovednih pesnitev s pojmom »zdravega realizma«. To, kar je poleg epičnosti in zdravega realizma še odkril vrednega na Aškerčevi poeziji, je idejni svet, svet, katerega liberalno svobodoljubna vsebina se je Levcu tedaj zdela občeločloveška, ne ozko domačijska kot pri nekaterih drugih pesniških prizadevnikih. Že doslej navedene sodbe o tedanji slovenski poeziji, ki bi jih lahko še pomnožili, pričajo, da je odpor do lirike v tem času temeljil razen na zgoraj navedenih argumentih predvsem na ideologiji realizma. V imenu te struje se je na Slovenskem tako kot drugod po Evropi pričela zmanjševati vloga najbolj subjektivne literarne zvrsti.

Nerazpoloženje do lirike v slovenski književnosti po l. 1848 je potemtakem bilo kompleksno. Imelo je več vzrokov in več pojavnih oblik.

Najprej se nam kaže nenaklonjenost do lirike kot nenaklonjenost do edine literarne zvrsti, v kateri se je pred marčno revolucijo izrazila naša besedna umetnost. Zatem smo registrirali odpor do takratnega lirskega pesništva, ki je nosil na sebi nacionalno obeležje. Sodobnikom se tedanja lirika ni zdela dovolj zdrava, dovolj narodno spodbudna in navdušujoča. Končno imamo opraviti še

z odporom ne do lirike kot take, marveč z odporom do romantične in psevdoromantične lirike v tem času, z odporom, ki je izraz realistične estetike.

Opisani pojav — nenaklonjenost, nerazpoloženje in celo odpor do ene od literarnih zvrsti, do lirike — je bil važen činitelj v kulturnem vzdušju po l. 1848 in z njim moramo računati, če hočemo vsestransko osvetliti hotenja in preceniti umetniške dosežke naslednjih desetletij. Zlasti pa moramo imeti pojav pred očmi, če skušamo razumeti pretirano hvalisanje neosebnega, neumetniškega stihotvorstva na eni strani ter negativen odnos ali premajhno pozornost do estetsko kvalitetne lirike na drugi strani.

Anton Bajec

PRED IZIDOM NOVEGA PRAVOPISA

Slovenski pravopis 1962 bo predelana in izpopolnjena izdaja dosedanjega pravopisa. Ni zamišljen samo kot pravopisni in pravorečni priručnik — za to bi zadostoval dokaj manjši obseg — marveč mora za nekaj časa še nadomeščati besednjak slovenskega knjižnega jezika. Zato prinaša tudi najnavadnejše strokovne izraze, tujke, krajevna imena in soznačnice. Šele ko bomo dobili besednjak in vse druge pripomočke, se bo lahko posvetil samo pravopisnim in pravorečnim vprašanjem.

SP 1962 je plod skupnega dela jezikoslovcev in praktikov. Sloni na splošni rabi v pisanju, kakor jo kaže poldrugi milijon listkov pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, izpisanih iz avtorjev zadnjih 70 let. Upošteva tudi koristne predloge s terena, zlasti slavistov, prevajavcev in časnikarjev. Seveda je raba v marsikaterem primeru zelo različna, SP pa izbira samo tisto, čemur je pritrnila večina. Le včasih, kadar raba močno omahuje, dovoljuje dvojnice, redko v pisavi, precej več pa v pravorečju, zlasti pri poudarku.

Od strokovnih izrazov (filozofija, marksizem, pravo, medicina, veterina, tehnika, naravoslovne in gospodarske znanosti, promet, obrt in dr.) smo redno upoštevali tiste, ki jih nahajamo v vsakdanji rabi. Od krajevnih imen upoštevalimo bolj znana in pogosto rabljena; pri njih gre zlasti za pravilno rabo in poudarjanje, za imena prebivavcev in za pridevnike iz krajevnih imen po vsem slovenskem ozemlju, tudi zunaj državnih meja. Seveda je slej ko prej treba misliti na popoln krajevni leksikon z obdelavo vsega, kar sodi v to področje.

SP 1962 je za dobro četrtino zajetnejši od prejšnjega, ker smo dodali nekaj tisoč rekel, opozorili na posebnosti v sklanjatvi, navedli vezavo pri glagolih in pridevnikih (dvomiti o čem, sit kruha, bogat z rudami). Zunanji obseg knjige se ni dosti povečal, ker je pač tisk drobnejši in stran bolj izrabljena. Kljub temu je slovarski del, ki je namenjen predvsem iskanju, dovolj čitljiv. Besednjak je tudi v tej izdaji urejen po pomenskih skupinah, saj bi strogo abecedna ureditev zavzela dvakrat toliko prostora. Zaradi preglednosti in lažjega iskanja smo preobsežna gesla razdrobili in dodali številne kazavke. Mrtve besede smo izločili, nekatere pa smo zaznamovali za starinske ali samo literarne. Manj znane domače besede so razložene z zgledom ali s soznačnico (vinjak nož za rezanje trt, noraz; pokec priplet na biču). Od zunanjih sodelavcev smo dobili prenekatero lepo naravno besedo, vendar je nismo sprejeli, če v knjižnem jeziku še ni zaživela.